

STROOMDALLANDSCHAP RUITEN A

Paul Paris

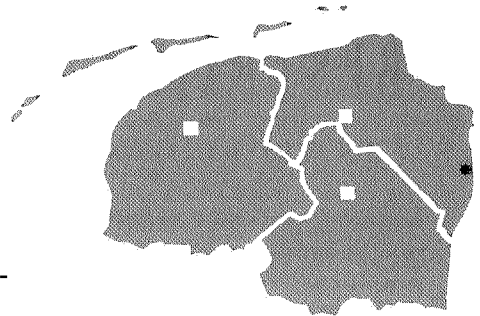
In de Groninger zuidpunt – Westerwolde – lijkt het stroomdal van de Ruiten A eerder op een Drents dan op een Gronings landschap. In dit reliefrijke hoevenlandschap zijn de beek-begeleidende dekzandruggen uiterst zeldzaam en kontrasteren met het omringende, vlakke hoogveenontginningslandschap.

De Westerwoldse rivieren Mussel A en Ruiten A vinden hun oorsprong in de natuurlijke ontwatering van het Drents keileemplateau. Deze rivieren met hun talrijke zij-riviertjes zorgden in prehistorische tijd voor een goede ontwatering van het tegenwoordige Westerwolde. De afgelopen eeuwen echter, werd deze natuurlijke afwatering door allerlei menselijke ingrepen in toenemende mate verstoord. De belangrijkste ingrepen waren het tot stand komen en de voortgaande uitbreiding van de Bourtangervestingwerken en de stopsgewijze inpoldering van de Dollard-boezem. Met de bouw van de vesting Bourtangere – sinds 1593 – werd het noodzaak het omringende Bourtangerveen zo drassig mogelijk te houden. Door de aanleg van leidlijken werd het mogelijk het waterpeil kunstmatig hoog te houden. De waterbeheersing en ontwatering van oostelijk Westerwolde dat eerst grotendeels rechtstreeks naar het noorden was gericht, gebeurde nu via het westelijker gelegen stroomgebied van de Ruiten A dat hierdoor extra werd belast.

Deze ontwikkelingen met de stagnerende waterafvoer in het benedenstroomse gebied van de Ruiten A als gevolg van de Dollard-inpolderingen maakten dat het stroomgebied al vroeg en voortdurend te kampen had met overstromingen. Door de afnemende militaire betekenis van de vesting Bourtangere werd het mogelijk het Bourtangerveen en het aangrenzende heidelandschap in het stroomgebied van de Ruiten A in cultuur te brengen. Hiertoe werden twee kanalen parallel aan de Mussel- en Ruiten A gegraven. Deze Mussel A en Ruiten A kanalen hadden een tweeledige functie: enerzijds ontsluiting en ontginning van het veen- en heidegebied en anderzijds een betere regulering van de ontwatering. Toch maakte ook deze maatregel geen einde aan de wateroverlast, evenmin als de uitdieping van de Mussel- en Ruiten A in de dertiger jaren. De meest rigoreuze en afdoende ingreep vond in de zestiger jaren plaats, vóór het begin van de ruilverkaveling: kanalisatie van de Ruiten A gekombineerd met verdere uitdieping. Hierdoor werd de loop van de Ruiten A ver-

gaand gestroomlijnd en verdwenen kleine, kronkelige meanders met de bijbehorende overbegroeiing. Op de luchtfoto een deel van de gekanaliseerde Ruiten A ten westen van Wollinghuizen, gezien naar het noordwesten. Opvallend zijn de gladde en gestroomlijnde oevers zonder natuurlijke oeverbegroeiing. Omdat het waterpeil nu te allen tijde beheerst kan worden – niet hoger dan een halve meter onder maaiveld – zijn nu ook de vochtminnende vegetaties van de beekdalgraslanden (hooilanden) sterk achteruit gegaan. Door de kanalisatie en het wegwerken van talloze meanders is de geomorfologische waarde van het gebied sterk achteruitgegaan, hoewel in dit opzicht een lichtpuntje is dat de vele dekzandruggen die als een reeks ter weerszijden van de Ruiten A liggen grotendeels ongeschonden zijn gebleven. Hoewel ook in dit opzicht waakzaamheid geboden is omdat met name de kleinere dekzandruggen gemakkelijk kunnen verdwijnen door egalisatie (perceelsvergroting) of ontgronding (zandwinning).

De dekzandruggen die tegenwoordig nog het reliëf in het dal van de Ruiten A bepalen, zijn lage, soms langgerekte of paraboolvormige landduinen die onder invloed van het toendraklimaat tijdens de laatste ijstijd door de wind en stuifzand zijn gevormd. Op deze van nature hooggelegen terreinen zijn vanaf de Middeleeuwen door ophoging met plaggenmest de oude bouwlanden of essen ontstaan. Deze es-bodems die soms 50 à 70 cm dik zijn, versterken het oorspronkelijke dekzandrelief. In het midden van de luchtfoto ligt zo'n dekzandrug met esdek. De donkere aarde van het esdek schemert door onder het opkomend gewas. Deze esakkers op dekzandruggen zijn zeer karakteristiek voor het stroomgebied van de Ruiten A. De esgronden zijn vruchtbaar en hebben ook na de herverkaveling hun agrarische functie behouden. In tegenstelling tot de kleinere percelen houtwallen en bosjes – die in toenemende mate onder de hoede komen van de natuurbescherming – wordt hier nog intensieve landbouw bedreven. Overwaaien van kunstmest en bestrijdingsmiddelen naar deze kleine natuurgebiedjes zal niet

bevordelijk zijn voor een goede ontwikkeling van de natuur. Veelal ontbreken bufferzones tussen deze natuur- en natuurgebieden. Toch zullen landbouwers en natuurbeschermers met de gedachte moeten leven dat in het kleinschalige landschap van de Ruiten A landbouw en natuur sterk met elkaar verweven zijn. Ook op de luchtfoto komt deze wederzijdse afhankelijkheid goed naar voren: op de voorgrond het opgaande geboomte van een bos (grotendeels bezit Natuurmonumenten) en aan de andere kant van de esakker een smalle strook bouwland omgeven met houtwallen, eveneens bezit van Natuurmonumenten. Al deze elementen zijn restanten van het historische es-hoevenlandschap. In tegenstelling tot het Drents esdorpenlandschap waarbij de boerderijen in het dorp gekoncentreerd zijn, groeiden bij het Westerwoldse hoevenlandschap de nederzettingen niet tot dorpen uit, maar bleven deze beperkt tot kleine groepjes boerderijen. Het woord 'wolde' (woud, bos) geeft aan dat hier uitgestrekte bossen waren welke vanaf de Middeleeuwen stukje bij beetje zijn gekapt. Hierbij schoven groepjes van twee of drie boerderijen steeds verder in het nog onontgonnen bos. De ontginningsruimte bleef hierbij beperkt tot het smalle dal van de Ruiten A. Hierbuiten lagen immers de onherbergzame hoogveennen. Het siert de planologen dat bij de laatste ruilverkaveling – die ruim tien jaar in beslag nam – bij het opstellen van het streekplan ruimte en aandacht werd besteed aan de landschappelijke waarde van Ruiten A gebied. Een en ander neemt echter niet weg dat landschappelijke elementen zoals houtwallen, solitaire bomen en akkers en beplante stijranden aangetast of zelfs verdwenen zijn. Maar gelukkig is niet alles verdwenen, ruim 200 ha aan weilanden, akkers en bos is onder beheer van Natuurmonumenten gekomen. Dat hierbij het behouden van natuur niet louter conserveren is, bewijst hier het beheerbeleid: op de weilanden en akkers wordt een zo natuurlijk mogelijke (biologisch-dynamische) landbouw bedreven zonder kunstmest en gifspuit. Producten zoals granen en zonnebloempitten worden verkocht en in ecologische voedingsmiddelen verwerkt. ●